HISTORIJSKI RAZVOJ PORODICE

NAPISAO

DR ALEKSANDAR GAHS

SVEUČ. PROFESOR

ZAGREB 1932

IZDATO U NAKLADI KNJIŽARE „NAPREDAK", ZAGREB, SAMOSTANSKA 8.

HISTORIJSKI RAZVOJ PORODICE

Uvod.

U teoretskoj sociologiji ostalo je do danas glavno pitanje, kako je sasvim i razumljivo, **pitanje »početka«** t. j.: koja je bila prva socijalna uredba; kakova je to **prva jedinica** društvene organizacije, koja je pokrenula prve energije za vlastiti i opći kulturni napredak, i u kojoj su kao u pramatici morale biti sadržane također klice i svih kasnijih energija? Takova naime pramatica već mora da sadrži u sebi i neke vrednote, koje imadu **općenito značenje** za ljudsku zajednicu i za opću kulturu.

Ova pitanja međutim spadaju u **etnologiju,** jer je ona, kako već izriče njezino ime, nauka o narodima ili, što je sasvim isto, opća kulturna povijest. A temeljni su stupovi kulture: gospodarstvo, socijalne uredbe i religija, pa je istraživanje njihovog historijskog razvoja upravo zato i poglavita zadaća etnologije. Svi pak stari etnolozi i sociolozi gledali su prvu jedinicu društvene organizacije u individualnoj t. j. pojedinačnoj i monogamijskoj t. j. jednobračnoj **porodici,** koja je za njih bila i polazna točka i trajni uzor cijelog socijalnog razvoja. Tako su još sudili Rousseau, Herder i sam Auguste Comte, osnivač sociologije, koji je umro godine 1857. Ali odmah iza smrti njegove, i to upravo od godine 1859., koja je veoma značajna za povijest etnologije, započelo je skroz oprečno naziranje, ispočetka još nejasno i nesigurno, a kasnije sve izrazitije. Tako se je konačno iskristalizirao neki izgrađeni sistem, koji je pod konac prošloga stoljeća bio prihvaćen gotovo od većine etnologa i sociologa. To je naziranje postavilo na početak **hordu, čopor kao klicu buduće države,** unutar koje da se je istom nakon dugog razvoja pojavila individualna porodica.

Na takovo je naziranje izravno utjecao t. zv. **evolucionizam,** koji je iza godine 1852. (H. Spencer) i naročito iza godine 1859. i kao princip i kao metoda počeo da prelazi iz biologije u etnologiju. Kao **princip** je tražio u ime nepotpune ljudske naravi, kakovu je evolucionizam pretpostavljao a priori kod primitivnih naroda, nužni i jednolični, ali ipak neprestano uzlazni razvoj, i to paralelno u svim elementima kulture: t. j. istovremeno i jednako napredovanje i u gospodarstvu i u socijalnim uredbama i u religiji ili uopće u duševnoj kulturi. Kao **metoda** htio je evolucionizam prema tome principu da izgradi kulturnu povijest primitivnih naroda, kod kojih se je tražila potvrda za spomenutu sociološku teoriju. Kako naime primitivni narodi nemaju pisanih spomenika, to bi se kod njih relativna kronologija pojedinih kulturnih elemenata i cijelih kulturnih jedinica, t. j. uopće što je starije i što opet mlađe, imalo određivati po subjektivnom ocjenjivanju unutrašnje vrijednosti samih kulturnih pojava. Sve dakle, što je surovije i brutalnije, mora da bude i starije. Nadalje svaki porast materijalne ili duševne kulture i svaki savršeniji oblik pojedinog kulturnog elementa znači višu stepenicu kulture, a prema tome odmah i mlađu periodu razvoja.

Osim toga je kasnije na teoriju prioriteta horde pred individualnom familijom neizravno utjecao t. zv. **etatizam,** nauka naime o apsolutnoj prevlasti države nad pojedincem i nad porodicom. Ta je nauka došla sa dvije sasvim oprečne strane: i od kapitalističkog liberalizma i od radničkog marksizma. Zato je spomenuta sociološka teorija i našla većinu svojih pristaša i branitelja u ovim krugovima, pa se je opet ispunila stara riječ: extrema se tangunt, skrajnosti se dotiču.

I. Evolucionističko-marksistička teorija.

Prve je temelje ovoj teoriji položio godine 1861. Bachofen svojim izvodima o matrijarhatu t. j. o vrhovnoj vlasti matere u porodici kod nekih naroda. A potpuno je izgradio cijelu teoriju godine 1877. L. H. Morgan u svom djelu »Ancient Society« (Društvo starih vremena).

Već je Marx htio, da Morgana inkorporira svojoj sociološkoj teoriji, ali nije više dospio. To je međutim učinio Engels u knjizi »Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates« (Podrijetlo porodice, privatnog vlasništva i države). Prvo je njezino izdanje izašlo godine 1884., zatim četvrto popunjeno godine 1891., a svako daljnje sve do 16. izdanja godine 1919. sasvim nepromijenjeno. Engels je Morgana većim dijelom naprosto prepisao, odnosno preveo s engleskog jezika na njemački, dodavši neke nove primjere kod mladih »perioda« i vlastite ekonomske izvode. Nitko od marksista nije ozbiljno niti pokušao, da preispita znanstvenu podlogu Morgan-Engelsove teorije. To već dokazuje spomenuto 16. nepromijenjeno izdanje iz godine 1919. Bebel je u svojoj knjizi »Die Frau und der Sozialismus« (Žena i socijalizam), koja je također doživjela više izdanja do godine 1919., naprosto usvojio Morganovu teoriju i branio Engelsovu knjigu. Cunow se doduše djelomice oslanja na novijeg i kritičnijeg etnologa E. Grosse, ali ipak zadržaje temeljni pravac Morganovih konstrukcija. Rosa Luxemburg također ne donosi ništa novo u svom »Uvodu u nacionalnu ekonomiju« (Berlin 1925.). Zato je spomenuti etnolog E. Grosse već godine 1896. s pravom rekao, da je L. H. Morgan novi »crkveni otac«, za marksiste naime.[1]

1. Tako je i u Zagrebu godine 1924. izdao Lj. Živković prijevod upravo 40 godina stare Morgan-Engelsove knjige pod naslovom »Poreklo porodice, privatne svojine i države«. A u predgovoru ovome prijevodu piše M. Kus-Nikolajev: »Jedno stoji, a to je, da je **osnovna** ideja Engelsovih izvoda još i danas ispravna. Zato se ne bi mogao složiti sa pretjeranom kritikom Cunowa . . .« (str. XXI.). Međutim treba najprije da upoznate glavne crte famozne teorije.

Cijeli bi dosadašnji kulturni razvoj imao tri glavne periode: divljaštvo, barbarstvo i civilizaciju. Prve se dvije periode raspadaju opet svaka na tri stepena: niži, srednji i viši. A socijalni bi razvoj tekao kroz ukupnih šest stepena prvih dviju perioda ovako.[2]

a) Na »nižem stepenu **divljaštva**« bila bi samo horda, unutar koje bi vladao u pogledu bračnog saobraćaja **neograničeni promiskuitet** t. j. potpuna sloboda takovog saobraćaja bez ikakovih stalnih veza i bez ikakovog ograničenja tako, da od ove slobode ne bi bili izuzeti niti roditelji i djeca niti braća i sestre. Morgan

---

[1] Isp. »Anthropos«, Bd X-XI (1915—16), str. 1010; Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen, Bd. I (Regensburg 1925), str. 140; »Der Kampf«, Jahrg. XVIII-7 (Wien 1925), str. 262: ss.

[2] Citirane se stranice odnose na spomenuti prijevod od Lj. Živkovića.

i Engels moraju doduše priznati, da nema nijednog etnološko-historijskog svjedočanstva za takovo stanje u rodu ljudskom. Ali oni se izričito pozivaju na teoriju descendencije, i to one apsolutne, po kojoj bi cijeli čovjek, t. j. nesamo u tjelesnom nego i u duševnom pogledu, potekao od životinje. Vele naime: »Priznavši jedamput poreklo čoveka od životinje postaje i priznanje ovoga prelaza neizbježivim« (str. 1. i 8.—11.). Dakle se neograničeni promiskuitet na početku socijalnog razvoja naprosto pretpostavlja.

b) Na »srednjem stepenu divljaštva« ostala bi još uvijek samo horda, ali bi u njoj prvobitni neograničeni promiskuitet bio toliko ograničen, što se zabranjuje bračni saobraćaj izmedu roditelja i djece, odnosno uopće između pripadnika različitih generacija ili pokoljenja. To bi dakle bio **promiskuitet unutar vertikalnih sloјeva horde,** ali ne više između njih. Morgan i Engels to zovu »porodica krvnoga srodstva«. Niti za takovo stanje nema nijednog direktnog etnološko-historijskog svjedočanstva. Ali autori teorije hoće da ga nadomjeste zaključivanjem iz daljnjega razvoja porodice i iz t. zv. klasifikatornog sistema u Polineziji. Po tome se sistemu imenom »otac« nazivaju i sva njegova braća i bratići različitih koljena, imenom »mati« opet i sve njezine sestre i sestrične, imenom »brat« ili »sestra« takoder i sva djeca stričeva i tetkina i t. d. Zato Morgan i Engels pridjeljuju »srednjem stepenu divljaštva« mnoge Polinezijce, zatim Australce i konačno, prema pretpostavci jednoličnog kulturnog razvoja, takoder prehistorijske narode paleolitika u smislu stare njemačke terminologije t. j. narode starijega i srednjega kamenoga doba (str. 1.—2. i 11.—12.).

c) Na »višem stepenu divljaštva« bio bi prvobitni promiskuitet još dalje ograničen time, što se zabranjuje bračni saobraćaj takoder izmedu braće i sestara, odnosno uopće unutar iste grupe čopora. Poradi toga bi se horda dijelila u dvije ili više grupa tako, da bi svi muškarci jedne grupe slobodno živjeli sa svima ženama druge grupe i obratno. To bi dakle bio **promiskuitet između horizontalnih grupa horde,** ali ne više unutar njih. Morgan i Engels to zovu »porodica punalua« ili »**skupni brak**« (Gruppenehe). Niti za takovo stanje nema nijednog direktnog etnološko-historijskog svjedočanstva. Ali autori teorije pozivaju se na neke rudimentarne ostatke, na koje ću se još potanje osvrnuti. Poradi ovakovih »rudimenata« pridjeljuju onda »višem stepenu divljaštva« sjeverozapadne Indijance u Sjev. Americi (Tlingit, Haida i dr.), a prema pretpostavci jednoličnog kulturnog razvoja takoder i prehistorijske narode neolitika ili mladega kamenoga doba.

Prema teoriji bi dakle vladala na sva tri stepena »divljaštva« poradi ovakovog ili onakovog promiskuiteta i potpuna poligamija, što znači i poliandrija, da naime svaka žena imade više muževa, i poliginija, da naime svaki muž imade više žena. Poradi toga bi opet otac djeteta uvijek bio neizvjestan, a izvjesna bi bila jedino mati: pater incertus, mater certa. Odatle bi po Morganu i Engelsu nastalo »materinsko pravo« (Mutterfolge): za podrijetlo se naime i za nasljedstvo priznaje samo materinska linija. A iz toga bi se onda razvila i »materinska vlast« (Mutterrecht) ili matrijarhat (str. 2. i 12. do 17.).

d) Na »nižem stepenu **barbarstva**« formirao bi se početak individualne porodice, i to kao »**sindazmička porodica**« ili »**brak na vrijeme**«. To bi imalo biti s obje strane lako razrješivo pojedinačno i privremeno sparivanje, i to na matrijarhatskom temelju. Morgan i Engels pridjeljuju ovome stepenu sjevero-američke Indijance istočno od rijeke Misisipi, naročito Irokeze, poradi njihovog izrazitog matrijarhata (str. 2. i 18.—22.).

e) Na »srednjem stepenu barbarstva« utvrdila bi se definitivno individualna porodica, i to kao **poliginijska velika porodica** ili zadruga na patrijarhatskom temelju. Takova se porodica nalazi kod

Semita, Indogermana i, kako Morgan i Engels dodaju, »možda već i kod Turanaca« t. j. kod Uralo-Altajaca, kod kojih je uistinu najčvršće izgrađena. Prema autorima teorije istom bi na ovome stepenu počelo privatno vlasništvo, a sve do tada bi vladao komunizam (str. 3., 22.—27. i 96.).

f) Napokon bi se na »višem stepenu barbarstva« t. j. na prijelazu u civilizaciju iskristalizirala **individualna monogamijska porodica.** Ovamo bi spadali protohistorijski narodi Evrope: Kelti, Germani i Grko-Itali. Ali Morgan i Engels dodaju: »Monogamija je samo za ženu, ali ne za muškarca. I ovu značajku imade ona još i danas...« (str. 4. i 28. ss.).

Ovaj dodatak, kakogod se protivi činjenicama, tako je karakterističan za cijelu teoriju, za njezinu neobuzdanu težnju za sistematikom.

2. Kako se naime već jasno vidi, ova je cijela teorija veoma sistematski konstruirana, te je morala biti za svakog materijalista i evolucionista upravo izvanredno zavodljiva. Pa još u doba, kad je Ch. Darwin raspravljao o postanku vrsta; kad je Boucher de Perthes konačno utvrdio diluvijalnu autentičnost kamenog oruđa paleolitika; kad je J. Lubbock pisao » o narodima bez (jezika i) religije«; kad su iza bankrota Hegelovih vratolomija učili A. Comte goli pozitivizam i Büchner grubi materijalizam; kad su materijalističkom industrijom i kapitalizmom potlačene i razdražene radničke mase tražile radikalnu izmjenu nesnosnoga stanja i bile sklone na »Umwertung aller Werte«! Zato su izloženu teoriju, kako sam već spomenuo, pod konac prošloga vijeka poprimili gotovo većina etnologa i sociologa.

Međutim kod pobližega promatranja, napose u ogledalu novijih i točnijih podataka etnologije, lingvistike i prehistorije, dolaze na javu takove luknje u toj teoriji, da konačno od nje ostaje samo **apriorna konstrukcija,** koja sadržaje u sebi s metodičkoga gledišta očiti »**circulus vitiosus**« i sa gledišta činjenica opet **flagrantne kontradikcije.** Zato je Morganova teorija odmah početkom ovoga stoljeća počela sve više da gubi terena, a **danas nema nijednog ozbiljnog etnologa ili sociloga, koji bi je još prihvaćao.** O svemu tome ćete se uvjeriti iz daljnjega razlaganja, koje će također pokazati današnje i uopće definitivno rješenje pitanja, kakova je bila prva jedinica društvene organizacije.

Ali kako sam već istaknuo, u marksističkim se redovima gotovo bez izuzetka Morganova teorija još uvijek cijeni kao nepovrijedljiva svetinja. Nažalost su marksisti uopće u temeljnim pitanjima svog teoretskog sistema gotovo na skrajnjoj periferiji znanstvene ekumene. Tako je mimo njih neopaženo prošao preokret u stručnoj filozofiji, koji je posljednjih godina očevidan i za njihov grubi materijalizam fatalan.

I upravo tu je po mome sudu najveće nutarnje protuslovlje njihovog teoretskog sistema. Taj naime s jedne strane i nesvijesno djelomice pretpostavlja upravo anđeosku narav, a s druge strane počiva na skrajnjemu materijalizmu, dok čovjek uistinu nije niti anđeo niti mašina. Čini se, da su neki marksisti konačno ipak uvidjeli ovo protuslovlje, jer je među njemačkim socijalistima nastao religiozni pokret. A kako su marksisti uopće previdjeli noviji preokret u filozofiji, tako opet suvereno ignoriraju novije rezultate historijskih disciplina, naročito etnologije, koja u 20. stoljeću tako reći provodi likvidaciju evolucionističkih metoda i teorija iz prošloga stoljeća. Psihološki je razlog ove **ukočenosti** u tome, što su Marx i Engels izgrađivali teoriju svoga već gotovoga pokreta u vrijeme, kad su cvali grubi materijalizam u filozofiji i ekstremni evolucionizam u etnologiji. Tako su ovi nazori postali baza cijelog njihovog teoretskog sistema pod imenom »historijskog materijalizma«.

Na taj se način doduše dade razumjeti, da upravo marksisti još i danas uporno prihvaćaju sociološku teoriju, koja se je u etnologiji radala izmedu g. 1861 i g. 1877. Ali se već iz ovoga, što sam dosada naveo, odmah razabire nikakova znanstvena vrijednost ove teorije.

II. Putevi sovjetske etnologije.

Medutim je najgore i najžalosnije to, što današnji gospodari Rusije brutalnom silom uvode Morgan-Engelsove imaginarne i potpuno izmišljene »prvobitne« stepene »divljaštva« i »barbarstva« t. j. dalekosežne promiskuitete, skupne brakove ili brakove na vrijeme, da se tako opet nadu na istoj liniji sa najpokvarenijim buržujskim tipovima. Ali povrh toga čine **očiti pritisak na ruske etnologe,** da se u svojim istraživanjima moraju oslanjati na Morgana i Engelsa. Evo Vam za to dokaza.

1. Od 5. do 11. travnja god. 1929. održana je konferencija gotovo svih etnologa Leningrada i Moskve. O toj konferenciji opširno izvješćuje njihov časopis »Etnografija«, Kn. VIII. (god. IV., br. 2.) Moskva-Leningrad 1929., str. 110.—144., što ga vidite evo ovdje. Tu je najprije prikazan općeniti tijek zborovanja sa izvacima iz poglavitih rezolucija (str. 110—114.), a zatim slijede doslovni tekstovi i teza pojedinih predavača i zaključaka primljenih od konferencije (str. 114—144.).

Odmah kod otvorenja ističe M. N. Ljadov, da su temeljne zadaće ove konferencije: »....ucjepljenje (vnedrenie) marksizma u etnografsko istraživanje i opredjeljenje uloge i mjesta etnografije u sovjetskom uređenju«. A izvještaj doda je: dugotrajni je pljesak pokazao pripravnost konferencije etnografa, da »označi puteve, kako bi se riješile teške, ali časne zadaće, što ih je postavio sovjetski društveni poredak i država« (str. 110.).

U svemu je bilo 13 predavanja, koja su na taj način povezana, da su gotovo o svakom predmetu programa održana po dva predavanja, iza kojih su slijedile rasprave i rezolucije o dotičnome predmetu. Najvažnija su prva dva predavanja: »Etnologija i njezina metoda« od P. F. Preobraženskoga te »Marksizam i etnologija« od V. B. Aptekara (str. 110. s.). Preobraženskii je u glavnome govorio jezikom modernih etnologa. Naprotiv je Aptekar zastupao interese režima. On je dokazivao, da etnologija uopće nema vlastitoga predmeta i vlastite metode i prema tome nije znanost; odnosno da je etnologija samo buržujski surogat sociologije, koji nastoji zamijeniti marksističku sociologiju i historiju. Izričito je istaknuo: »....Etnologija se pretvara u etnološko shvaćanje povijesti..., koje se ne dade spojiti sa dialektičko-materijalističkim shvaćanjem povijesti... Marksistička sociologija t. j. historički materijalizam rješava temeljnu zadaću etnologije t. j. podrijetlo i razvitak kulture i tako uništava etnologiju kao zasebnu znanost«. Konačno još predbacuje Preobraženskom nemarksističku izgradnju njegovog predavanja (str. 111. i 116.). Zatim je slijedila diskusija, u kojoj su nastupili, kako ističe izvještaj, »predstavnici marksističkog pravca u etnografiji« dokazujući da može postojati **»etnografija«** kao zasebna naučna disciplina sa primjenom historijsko-materijalističke metode, i to za razliku od buržujske **»etnologije«**.[3] Napo-

[3] Odmah usput spominjem, da je ovo isticanje neke tobože fundamentalne razlike između »etnografije« i »etnologije« upravo djetinjasto. Kako naime sama imena jasno kažu, etnografija **opisuje pojedine** narode i tako sakuplja sirovi materijal za etnologiju, koja **veže** sve narode u opću kulturnu povijest.

kon je na prijedlog V. B. Aptekara, J. P. Koškina i N. M. Matorina primljena opširna rezolucija. Njezin uvod pjeva hvalospjev »Velikoj Oktobarskoj Revoluciji« i s radošću konstatira, da se sovjetski etnografi sve više udružuju u savez sa općim sovjetskim radenicima u tu svrhu, da izvrše temeljnu oporuku »našega velikoga vode V. I. Lenina«, da pretvore naime Rusiju u socijalističku zemlju. Zatim naglašuje potpuno jedinstvo marksističkog fronta protiv svih ideoloških pravaca na području metodologije socijalnih nauka, protiv svakog eklektizma, protiv buržujske »etnologije«. Nadalje izbacuje lozinku »od klasika k marksizmu«, koja označuje generalnu liniju u rekonstrukciji »etnografije« kao znanosti. Zato rezolucija podvlači, da »sovjetski etnografi **moraju** (dolžny) polaziti od kritički preradene baštine klasika t. j. Tylora, **Morgana** i Šternberga, ali ne ropski preuzimati njihovu metodu, nego prokrčujući dalje samostalan put rukovoditi se učenjem Marxa i **Engelsa . . .**« Žestoko pobijanje ovih klasika sa strane suvremene buržujske znanosti sovjetska etnografija promatra kao »pojavu klasne borbe buržuazije protiv materijalizma uopće«. Tome nasuprot sovjetska etnografija ističe lozinku: »ne napuštanje klasika, nego prijelaz od njih k marksizmu, od elementarnog materijalizma k svijesnom primjenjivanju dijalektičkog materijalizma«. U zaključku rezolucija ističe, da »sovjetska etnografija mora odlučno zauzeti pravac najuže i neposredne veze sa marksističko-leninskim znanstveno-istraživalačkim ustanovama i organizacijama, u prvom redu sa Komunističkom akademijom i Društvom historičara marksista . . .« (str. 112. i 116.—118).

Međutim čast, kome čast! Preobraženskii je dao svoj »votum separatum«: rezoluciju u ovom obliku ne može potpisati, jer su u njoj etnološka naučavanja ocijenjena neodredeno i netočno (str. 118.). Ali time je opozicija potpuno završena. Sve su ostale rezolucije sastavljene sasvim u istom duhu, kojim diše prva rezolucija, i primljene bez ikakove opozicije. Tako o suradnji etnografije u socijalističkoj izgradnji države (str. 112. i 121.—123.), o uredenju etnografskih muzeja (str. 113. i 138.—140.), o planu etnografskih studija na sveučilištima (str. 113. i 142.), o etnografskim istraživanjima medu različitim urodenicima (str. 130. s.) i o časopisu »Etnografija« (str. 143. s.). Ova zadnja rezolucija odmah na početku traži, da se u časopis uvede zaseban odio pod naslovom »Etnografija i sovjetska izgradnja«, i da »uredništvo osigura takav pravac časopisa, koji će se osnivati na historijsko-materijalističkom izboru i dati teoretski otpor svim nematerijalističkim tendencijama (nastroenijam) u etnografskoj znanosti«.

Na sjednici od 10. travnja izabrala je konferencija predsjednika Komunističke akademije M. N. Pokrovskoga svojim počasnim predsjednikom i poslala brzojavni pozdrav drugoj konferenciji marksističko-leninskih znanstveno-istraživalačkih ustanova.

U tom pozdravu konferencija etnografa kaže, da se metoda dijalektičkog materijalizma mora primijeniti i u etnografiji, i svršava sa obećanjem: »Vodeći borbu sa idealizmom i eklektizmom sovjetski su etnografi spremni, da stupe na isti put, na kojem su se već podigli historičari i sociolozi. Naprijed do novih osvajanja pod zastavom marksizma!« (str. 113.). Ali najveći je klin zabio u glavu ruskim etnolozima predsjedatelj konferencije u svom zaključnom govoru, kad je rekao ovo: »Odsada su rješenja konferencije **obvezatna** (javljajutsja objazatelnymi) za svakoga etnografa, koji želi aktivno suradivati u socijalističkoj izgradnji u SSSR i voditi svoja istraživanja u materijalističkom pravcu. Ništa u povijesti ne uspijeva bez truda. Isto tako je trudno i popraćeno sa raspravama i pojedinačnim sumnjama bilo rođenje **sovjetske materijalističke etnografije.** Sada sovjetski etnografi, nakon što su se **uvjerili** (sic! A. G) o svojoj nedostatnoj teoretskoj pozorno-

sti, **moraju** uložiti sve sile, da taj nedostatak ispune...« (str. 114.).

2. U današnjim prilikama u Rusiji ne može biti nikakove sumnje o potpunom smislu ovakovih izjava. Tko naime **ne** »želi aktivno suradivati u socijalističkoj izgradnji«, taj može očekivati, da bude proglašen ili »kontrarevolucionarcem« ili »badavadžijom«, a to u svakom slučaju znači, da može objesiti zube na klin. Tu je dakle pritisak režima sasvim očit. I to tim očitiji, što su se ruski etnolozi, dakle učenjaci, o potrebi svih onih za moderni etnološki želudac sasvim neprobavljiviu stvari, koje su sadržane u navedenim rezolucijama, tobože »uvjerili« baš u SSSR, i to upravo u doba, kad je započelo izvodenje »petgodišnjeg plana«, i kad se obavljalo veliko »čišćenje« u Akademiji znanosti, gdje gospodari N. Marr, kavkaski urodenik i čovjek režima od glave do pete! A još više je taj pritisak očit za onoga, koji poznaje razvoj ruske etnologije od njezinog početka do godine 1929. t. j do ove konferencije. Već preko deset godina intenzivno se bavim proučavanjem kulturne povijesti sjeverne Azije, a to znači, da imadem neprestano u rukama poglavito ruske etnografske izvore i rusku etnološku literaturu. Dakle mogu reći, da dobro poznajem rusku etnologiju i njezin razvitak. A da sam na tom području nešto i stvorio, najbolji je dokaz to, što su me upravo ove zadnje dvije godine, dakle nakon famozne konferencije od godine 1929., već četiri ruska etnologa iz SSSR prvi izravno zamolili za moje studije o sjev. Aziji, a da ja prije toga nijesam imao s njima kontakta, osim s jednim na indirektni način. Izmedu ove četvorice bio je prvi po redu profesor Vladimir G. Bogoraz-Tan, inače Židov i zajedno sa profesorom J. Štenbergom, takoder Židovom, koji je umro godine 1927., od svih ruskih etnologa najbliži današnjem režimu. To naročito vrijedi za Šternberga, za koga je »Etnografija« (Kn III., god. II.-1., 1927., nepagin. str. 3.) prigodom njegove smrti napisala, da je bio takoder i »politički faktor«. Uistinu je imao sličnu ulogu, kakovu još danas imade spomenuti N. Marr. Osim toga su Šternberg i Bogoraz izmedu ruskih etnologa u vanjskom svijetu najbolje poznati, i to poradi sudjelovanja u velikoj američkoj ekspediciji za istraživanje urodenika oko Beringovih vrata, u t. zv. Jesup North Pacific Expedition, premda je najjači ruski etnolog danas sigurno S. M. Širokogorov, koji se medutim nalazi u emigraciji u Kini (najprije u Amoyu, onda u Kantonu i sada u Peipingu), i s kojim sam prvi sa svoje strane tražio i dobio neposrednog kontakta već prije nego što su se na mene obratili Bogoraz i drugovi. Naprotiv ime Aptekara, koji je imao tako vidnu i značajnu ulogu na konferenciji, nijesam dosada susreo ni u kakvoj znanstvenoj raspravi.

I zato da ne idem dalje u prošlost, sasvim je dosta, ako ukratko pokažem, što su upravo Bogoraz i Šternberg držali o etnologiji, o njezinim problemima i metodama, neposredno prije konferencije etnografa Lenjingrada i Moskve godine 1929. Bogoraz je izdao godine 1928. svoja profesorska predavanja na sveučilištu u Leningradu pod naslovom »Rasprostranenie kultury na zemle. Osnovy etnogeografii«. Tu imade tako malo »dijalektičkog materijalizma«, premda je po imenu naveden (str. 67. ss), da je neki S. Kovalev, očito kao cenzor, napisao dugački predgovor ovoj knjizi (str. 5.—26.), u kojem Bogorazu doziva u pamet prave faktore kulturnog razvoja, kao historijski materijalizam, klasnu borbu i slično, citirajući dokaze iz — Marxa i Engelsa, kao da su to kakovi autoriteti u etnologiji! Uistinu je Bogoraz u svome promatranju razvoja kulture putem t. zv kulturnih okruga i migracije (str. 62. ss. i 244. ss.) sasvim napredan »buržujski etnolog«. To naročito vrijedi za njegov prikaz najstarijeg razvitka gospodarskih oblika i s njima povezanih kulturnih okruga (str. 73.—89.). Ali još je zanimljiviji Šternberg. U njegovoj ostavštini na

dena je u rukopisu rasprava o podrijetlu Ainu, prastanovnika Japana, koja je godine 1929. objelodanjena na ruskom i na engleskom jeziku. Da u toj studiji nema nikakove tobožnje »marksističke etnografije« niti »historijsko-materijalističke dijalektičke metode«, sigurno je najočitiji dokaz to, što se je Šternberg u svojem konačnom rezultatu našao na istoj liniji s menom ovako crnim, kakav evo jesam. Iste naime godine 1929. objelodanio sam na hrvatskom i na njemačkom jeziku svoje poglavite rezultate o podrijetlu ne samo Ainu nego i većine t. zv. istočnih Paleosibiraca od Amurskog područja do Beringovih vrata. I obadva smo svršili sa istim rezultatom, da su naime Ainu, odnosno većina istočnih »Paleosibiraca« uopće, došli iz jugoistočne Azije, i da su nekoć bili zemljodjelci, premda su danas samo lovci i ribari ili neki još k tome stočari soba. A također se najljepše popunjujemo u dokazima: Šternberg je naime više operirao sa materijalnom kulturom, a ja sa socijalnom i duševnom.[4] Uistinu je Šternberg u navedenoj studiji, a i u nekima prijašnjima, radio po onoj t. zv. kulturno-historijskoj metodi »buržujske etnologije«, koju su početkom 20. stoljeća konačno izgradili Fr. Graebner i moj vele poštovani učitelj — Pater Wilhelm Schmidt S. V. D.

Ali još je nešto upravo pikantno. Niti Bogoraz u svojoj knjizi od godine 1928, što sam je gore naveo, niti Šternberg u svom članku »Sovremennaja etnologija«(sic!), što ga je objelodanio godine 1926. u časopisu »Etnografija« (Kn I.-II., god. I.-1.—2., str. 15.—43.), ne dotiču se nijednim slovom etnoloških teorija o historijskom razvitku porodice i drugih socijalnih organizacija, premda je to i te kako spadalo na teme, koje su oni obrađivali u ovim publikacijama. To je najbolji dokaz, da stručni etnolog u SSSR, pa makar je i pristaša režima, najpametnije radi, ako o takovim pitanjima — naprosto šuti! Kako bi to naime režim želio, onako suvremeni etnolog ne može o tome raspravljati, a što je uistinu na stvari u tome pogledu, to opek nije zgodno iznositi poradi režima. Dakle kako je ciganin rekao, najbolje — mir! Međutim Šternberg ipak već prije nije mogao pregristi, a da o tome barem nešto ne spomene u drugom kontekstu. U citiranom broju »Etnografije«, gdje je napisao svoj članak o suvremenoj etnologiji, objelodanjen je također njegov govor u »Akademiji povijesti materijalne kulture« prigodom godišnjice smrti etnologa D. N. Anučina (umro 1923). Tu Štenberg upisuje Anučinu u zaslugu, da si je ovaj već koncem prošloga stoljeća »u pitanju, što je tada bilo jabukom razdora među sociolozima, između kojih se dapače M. M Kovalevskii nije mogao udaljiti od dominantne tada teorije prvobitnog promiskuiteta, dozvolio zauzeti poziciju sasvim nezavisnu od teorije, koja je vladala« (l. c., str. 10.).

Tako je Šternberg odmah dao i svoj sud o Morgan-Engelsovoj teoriji. A iz svega je jasno, da su rezolucije etnologa na konferenciji godine 1929. samo rezultat pritiska sovjetskog režima preko njegovih etnološki nekvalificiranih eksponenata u redovima etnologa, kakav je n. pr. Aptekar. A sada je vrijeme, da upoznate, za volju kakove je naprosto neodržive teorije učinjen taj pritisak na ruske etnologe.

---

[4] Vidi: L. Šternberg, Ainskaja problema, u »Sbornik Muzeja Antropologii i Etnografii pri Akademiji Nauk SSSR«, Vol. VIII (Leningrad 1929.), str. 334.—374, i The Ainu Problem, u »Anthropos«, Bd XXIV (1929), SS 755—799.; A. Gahs, Kult lunariziranoga Praoca kod istočnih Paleosibiraca, u »Godišnjak Sveučilišta u Zagrebu«, Sv. I. (1924—25. do 1928.—29.), str. 56.—92., i Die kulturhistorischen Beziehungen der östlichen Paleosibirier zu den austronesischen Völkern, nakon predavanja u Antropol. društvu u Beču 20. XI. 1929. zajedno sa diskusijom odštampano u »Sitzungsberichte (Jahrg. 1929.—30.) der Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien«, Bd. 60 (1930), str. (3)—(8).

III. Kritika evolucionističko-marksističke teorije.

Morganova je teorija nastala, da tako kažem, u doba »puberteta« etnologije: u doba naime vrenja i nesređenosti, tapkanja i prvih pokušaja, da etnologija znanstveno obradi ogroman materijal, što ga je etnografija sve više nagomilavala sa svih strana. Osim toga bila je u to doba pod tutorstvom sasvim tuđega i zato obijesnoga gospodara: etnologija, po svojoj naravi historijska disciplina, dala se u to doba voditi od principa prirodoznanstvene metode, da isti uzroci pod istim uvjetima mora da proizvedu uvijek iste učinke. Tako je svijesno zanemarila, da računa sa poglavitim historijskim faktorom, što ga zovemo slobodnom i etičkom voljom čovjeka, i koji se faktor ne dade okovati fizičkim ili nužnim zakonima. Uopće je etnologija u ono doba zanemarila, da računa sa višim duševnim životom, kakav se uistinu očituje i kod najstarijih i kod najprimitivnijih naroda. Ovo pak primjenjivanje prirodoznanstvene metode na etnologiju kod starih etnologa opet je samo posljedica toga, što su apriorno i dogmatički prenijeli princip neograničenog i nužnog evolucionizma iz biologije na etnologiju t. j. iz područja tjelesnih organizama i nužnog zbivanja na područje duševnih organizama i slobodnog zbivanja. A to je značilo nesamo sve skupa pobrkati, nego povrh toga još dati odmah na početku istraživanja glavnu ulogu apriornom i subjektivnom elementu. Konačno još treba uočiti, da su upravo oni narodi, koji su po sudu svih etnologa najstariji od svih poznatih naroda, u doba evolucionizma bili najslabije istraženi.

1. Svi se navedeni nedostaci očituju i u Morganovoj teoriji. Za nju je fatalan odmah njezin početak. Već sam istaknuo, da su Morgan i njegovi pristaše morali priznati, da za neograničeni promiskuitet nema uopće **nikakvog** etnološko-historijskog svjedočanstva. Tako cijeli »niži stepen divljaštva« bazira na pukoj pretpostavci teorije descendencije, i to kao potpuno utvrđene nesamo u tjelesnom pogledu, što također još nije rješeno pitanje, nego i u duševnom pogledu, što je opet sasvim apriorna generalizacija. Isto vrijedi također za »srednji« i »viši stepen divljaštva«; nema naime nijednog **direktnog** etnološko-historijskog svjedočanstva niti za promiskuitet unutar vertikalnih slojeva horde niti za promiskuitet između horizontalnih grupa horde. To dakle znači: u širokom svijetu primitivnih naroda, koji su uistinu nosioci prehistorijskih i protohistorijskih kultura, nema nijednoga, koji bi prakticirao bilo koju vrst **promiskuiteta.**

Što više, premda mnogi narodi imadu izraziti matrijarhat, ipak nigdje ne postoji niti ona četvrta stepenica Morganove ljestvice, t. zv. sindazmička porodica ili »brak na vrijeme« kao principijelno »privremeno sparivanje« i kao početak individualnog braka. Naprotiv, upravo se kod naroda sa strogim matrijarhatom gotovo redovito nalazi također stroga monogamija i čvrsta porodica. To naročito vrijedi za Khasi, Garo, Koč i druge narode iz austroazijatske i tibetobirmanske familije u južnoj Aziji, koje su središte i izvor svih matrijarhatskih institucija. Tako n. pr kod Koč nesamo da muž ne smije imati više žena ili uz ženu kakove konkubine, nego ako učini preljub, mora platiti tešku globu iz imetka svoje matere; ako pak njegova mati ne će da plati, bude preljubnik prodan kao rob. Značajan su primjer u tom pogledu osobito hamitski Tuareg u Sahari u Africi. Oni su naime primili islam, koji je sigurno nesamo patrijarhatski orijentiran nego dopušta i široku poliginiju, a ipak je ostala kod njih stroga monogamija, i to poradi njihovog starog i jakog matrijarhata. Sami Tuareg kažu: »Muž, koji bi imao u isto vrijeme dvije žene, navukao bi smrt na

svoj šator!« (Schmidt-Koppers, Völker und Kulturen, I. 267.—269.).

To dakle konačno znači, da Morganova teorija niti za drugu, treću i četvrtu stepenicu nema nijednog **direktnog** svjedočanstva. Ali tu on hoće da se posluži zaključivanjem iz t. zv. klasifikatornog sistema i nekih drugih »rudimenata«, koje ću još potanje navesti. Međutim takove pojave, koliko uopće sadrže u sebi ono, što Morgan traži, **same po sebi** ne mogu apsolutno nikako očitovati, da li ih treba tumačiti kao **rudimente** promiskuiteta ili kao **degeneraciju** individualnog braka. Doskora ćete se uvjeriti, da se upravo u Morganovoj manipulaciji sa ovim pojavama krije očiti »circulus vitiosus«, i da ona dovodi do flagrantnih kontradikcija sa činjenicama. Ovdje treba samo to istaknuti, da je Morgan ove pojave tumačio isključivo u smislu rudimenata promiskuiteta jedino poradi one sasvim apriorne pretpostavke, kojoj za volju je uopće postavio svoj »niži stepen divljaštva«, premda po njegovom vlastitom priznanju za taj stepen nema uopće nikakovog indicija. Dakle od šest stepenica razvojne ljestvice pune četiri t. j. pune dvije trećine vise na **apriornoj pretpostavci.** To je svakako previše za bilo koju znanost, a naročito za historijsku, jer to znači prebaciti sve principe historijske metode.

Ali nesamo to. Sve, što su prehistorija, lingvistika i etnologija otkrile u najnovije doba, direktno je protiv Morganove pretpostavke i sa općega kulturnoga gledišta i napose sa gledišta socijalnih institucija.

Uopće naime, što su se u zadnje doba više množili indiciji, koji bi eventualno mogli da budu u prilog teorije descedencije za podrijetlo čovječjega **tijela** od nižih organizama, to su se još više množili potpuni dokazi, da za čovječju **dušu** takovih genetičkih veza nikako nema. Naprotiv svuda, gdjegod se našlo biće, kojemu se može pridati naziv »čovjek«, taj čovjek očituje već potpune i razvijene duševne sposobnosti tako, da proizvodi sve glavne elemente također i duševne kulture, naročito organiziranu zajednicu, jezik i religiju. Upravo u zadnje doba postaje sve veći jaz, koji kod neandertalsko-australskih, piltdownsko-pigmejskih i eskimsko-samojedskih rasa zijeva između nekih relativno niskih ili primitivnih oblika tjelesnih s jedne strane i duševnih sposobnosti, koje se očituju u vezi s tim oblicima, s druge strane. Taj sudbonosni jaz puca do neslućene dubine i postaje naprosto nepremostivim nakon najnovijih otkrića o t. zv. Kineskom pračovjeku (Sinanthropus pekinensis): usprkos svoje iznimne drevnosti, jer pripada početku diluvija ili ledenog doba i tako se ukazuje otprilike suvremenikom one masivne donje čeljusti iz Mauera kod Heidelberga, i usprkos svoje uistinu izvanredno primitivne lubanje, koja je po svojim osebinama bliža t. zv. »majmun-čovjeku« (Pithecanthropus erectus) nego Neandertalcu (Homo primigenius) t. j. Krapinskom pračovjeku (v. dotične isporedbe prof. B. Zarnika u »Prirodi«, sv. XX., 1930., str. 150. i 152. ss. sa slikama i crtežima), — usprkos svega toga Kineski je pračovjek ipak već imao potpuno razvijene duševne sposobnosti. Poznavao je naime upotrebu vatre te izrađivao veoma brojno i različito oruđe i oružje iz kamena, kosti i roga; što više, iz nalaza njegovih kostiju dade se velikom vjerojatnošću zaključiti, da je on imao također neke etičko-socijalne običaje, koji napadno sjećaju na današnje Pigmejce Andamance i na jugoistočne Australce (pobliže o svemu v. »Anthropos«, Bd XXVII, 1932., Heft 1-2). To je bjelodani dokaz, da bilo kakovo rješenje pitanja o podrijetlu čovječjega **tijela** još nikako ne znači i riješenje pitanja o podrijetlu **čovjeka** kao takovoga. Potpuno naime razvijene duševne sposobnosti u vezi sa tako različitim **najprimitivnijim** lubanjama očituju svoju unutarnju neovisnost od tjelesnih oblika i zato isključuju svaki postepeni razvitak. A za našu

temu slijedi još i to, da se za ljubav svojevoljne i činjenicama direktno protivne **generalizacije** teorije descendencije i za čovječju dušu ne mogu i ne smiju u historijskim pitanjima odbaciti svi principi historijske metode, kako je to učinio Morgan i za njim Engels. Toliko bi barem morao shvatiti svačiji mozak!

Međutim već sama lingvistika može da kaže i nešto više protiv Morganove teorije. To je zanimljiva činjenica, na koju je uostalom djelomice upozorio već Condamine u 18. stoljeću. Potpuno su je razotkrili u našem stoljeću glasoviti lingvist Pater W. Schmidt i psiholog W. Wundt. U daleko naime pretežnoj većini svih jezika uopće nalazi se **isti korijen za riječi nesamo »mati« nego i »otac«.** Takav je korijen za riječ »otac«: pa, ap, ta, at ili reduplikacija papa, appa, tata, atta; za riječ pak »mati«: ma, am, na, an ili reduplikacije mama, amma, nana, anna. A iz toga opet slijedi, da su već u **pradavno doba čovječanstva,** u doba zajedničkog središta i izvora daleko pretežne većine svih naroda uopće, bila **dva lica,** koja su se isticala u vezi sa djetetom i kao takova bila poznata i zato dobila također vlastita imena. I kad je od tih dvaju lica jedno muško kao »otac«, a drugo žensko kao »mati«, onda ova važna lingvistička činjenica dokazuje, da je već u ono pradavno doba postojala također individualna porodica, i to ili monogamijska ili barem poliginijska, t. j. da su svakako bili poznati ne samo mati nego i otac.

Ali W. Wundt kao psiholog još dublje to utvrđuje. On konstatira, da svi navedeni korijeni za riječi »otac« i »mati« nijesu ništa drugo nego **dječje tepanje** (Lall-Laute), izraženo čuvstvom. Iz ove pak konstatacije povlači Wundt ovaj zaključak. Dječje čuvstveno tepanje moglo je postati stabilnim riječima i imenima ne u hordi nego jedino u stalnom krugu male nekolicine lica, koja su naime često i mnogo tetošila dijete i od dragosti opetovala njegovo tepanje. Tako je naime dijete konačno moglo na ta lica i upravljati svoje tepanje, a okolina opet to tepanje prihvatiti kao dozivanje i naziv. A jer su se iz toga tepanja iskristalizirala i stabilizirala dva različita imena: zasebno ime za muško i zasebno opet za žensko lice t. j. i otac i mati, i to baš samo ova dva imena, to onda znači, da je onaj prvobitni vrlo uski i stalni krug lica oko djeteta, u kojem su jedino mogli nastati ovakovi izrazi iz dječjega tepanja, bila sigurno individualna familija.

Taj eto rezultat lingvistike i socijalne psihologije direktno tuče Morganovu teoriju, a osim toga poništava Morganovo zaključivanje, da t. zv. **klasifikatorni sistem** pretpostavlja neke promiskuitete. Kako se naime danas izrazi za »otac« i »mati«, koji su nastali iz dječjega tepanja, nalaze u mnogim jezicima također u klasifikatornom znamenovanju t. j. odnose se također i na starije članove roda, onda je jasno, da je to samo naknadno proširena upotreba ovih imena, koja su iz dječjeg tepanja mogla nastati samo u krugu individualne familije. A lako su mogla biti ova imena prenesena i na starije članove roda, kao **izraz naime počitanja** prema starijim ljudima, o čemu imade dosta primjera i kod primitivnih i kod civiliziranih naroda. Kasnije opet mogla je analogija istim putem proširiti upotrebu i ostalih oznaka rodbinskih veza. Tako se kod Hrvata i Srba, naročito u Slavoniji, upotrebljavaju u proširenom znamenovanju imena: dide (djede), striče, čiko, teto, seko itd., premda mi nemamo klasifikatornog sistema, nego su naprotiv i sve kolateralne veze srodstva označene upravo skrupuloznom pedanterijom. U istinu se klasifikatorni sistem uopće ne odnosi na krvno srodstvo, nego označuje razlike u dobi i temelji se na prednostima starosti. Mnogi naime narodi imadu i klasifikatorni sistem i vlastita imena za roditelje. Uostalom već je Ch. Darwin odvratio Morganu, da prema njegovom tumačenju nije dijete u staro doba poznavalo niti svoje rođene matere,

jer u klasifikatornom sistemu imade ova isto ime kao i njezine sestre i sestrične!

Time otpada prvi i najvažniji »rudiment promiskuiteta« Morganove argumentacije. **Ostalim rudimentima promiskuiteta, naročito** »skupnog braka« (Gruppenehe) na »višem stepenu divljaštva« i »braka na vrijeme« na »nižem stepenu barbarstva«, pripadale bi prema Morganu ove pojave. Prvo, više ili manje slobodni međusobni saobraćaj mladeži i često opetovana razrješenja braka kod mnogih naroda, što uostalom nažalost nije ništa novo niti za modernu Evropu. Drugo, kod stanovitih naroda poliandrija uopće i takova poliginija, gdje netko oženi sve sestre svoje žene, zatim veće ili manje seksualne orgije u stanovitim zgodama socijalnog života i naročito neka vrst legaliziranog preljuba među stanovitim brojem bračnih parova.

Takove pojave kod stanovitih naroda uistinu postoje. Ali kako ih treba tumačiti? Morgan veli, da su to rudimentarni ostaci nekadašnjega promiskuiteta, većega ili manjega opsega, iz kojega je izrastao individualni brak. Ali zašto ne bi to bile degeneracione pojave, koje rastaču prvobitni individualni brak? Na to će Morgan i Engels odgovoriti: to su rudimentarni ostaci promiskuiteta zato, jer se nalaze u obilnoj mjeri osobito kod »**Australaca**« — uistinu pak samo centralnih i sjevernih Australaca t. j. kod plemena Dieri, Urabuna, Aranda i dr., a svakako je skrajnji jugoistok Australije izuzet od toga, — zatim kod **Polinezijaca i sjeverozapadnih američkih Indijanaca;** ovi pak narodi pripadaju »srednjem i višem stepenu divljaštva«, dakle najstarijim kulturama. Ali zašto baš ovi narodi pripadaju »divljaštvu« i prema tome najstarijim kulturama? Slijedi odgovor Morgana: zato, jer imadu socijalne svečanosti sa seksualnim orgijama i uredbu legaliziranoga preljuba, dakle jer imadu — jake rudimentarne ostatke promiskuiteta!

A taj »dakle« znači **očiti »circulus vitiosus«, garniran još ovom kontradikcijom upravo sa evolucionističkoga gledišta.** Polinezijci su naime sa svojom materijalnom i intelektualnom kulturom uistinu na pragu visoke kulture, ili po Morganovoj terminologiji »u periodi civilizacije«, a oni su također prenosili temeljne elemente visoke meksikanske i peruanske kulture iz jugoistočne Azije u Ameriku, o čemu svjedoče ostaci arhitekture, skulpture i hijeroglifskog pisma na Uskrsnom otočju. Sjeverozapadni američki Indijanci imadu opet u mnogočemu srodnu kulturu sa polinezijskom, uopće su također na pragu visoke kulture, samo bez zemljodjelstva, koje u njihovom kraju ne može da uspijeva poradi klimatskih prilika. Napokon su centralni i sjeverni Australci, premda imadu vrlo nisku materijalnu kulturu uopće, uistinu nosioci najmlađe kulture u Australiji i srodnici naroda Melanezije sa višim kulturama tako, te se mora zaključiti, da su oni u pustinjama Australije n. pr. izgubili prijašnje poznavanje zemljodjelstva. Takav je primjer degeneracije u materijalnoj kulturi sada sigurno utvrđen od spomenutog ruskog etnologa Šternberga i mene za većinu istočnih »Paleosibiraca«, iz među kojih neki također imadu one tobožnje »rudimente promiskuiteta«, i to u istom obliku kao Polinezijci. Naprotiv je socijalni i mitološki sistem centralnih i sjevernih Australaca upravo starački kompliciran kao kod sjeverozapadnih američkih Indijanaca i podudara se sa višim kulturama Melanezije.

A sada konfrontirajmo sa ovim narodima **stanovite nomadske lovce, koji su uistinu na najnižem stupnju materijalne kulture** bez ikakvog traga njezine degeneracije, i kod kojih vlada nesamo isključivo individualni brak nego većinom i potpuna monogamija. Doskora ću navesti njihova imena i prebivališta. Ta konfrontacija odmah očituje svu nemogućnost evolucionističke metode i Morgano-

ve konstrukcije. U prvoj grupi jedan te isti narod treba da bude po svojoj materijalnoj i intelektualnoj kulturi »najmladi«, a opet po svojoj moralnoj kulturi »najstariji«, dok je u drugoj grupi sasvim obratno. Dakle flagrantne kontradikcije! I kad je Morgan, koji je sigurno morao poznavati relativno visoku kulturu Polinezijaca i sjeverozapadnih američkih Indijanaca, ipak ih strpao u »divljaštvo« i poradi toga u »najstarije« kulture, onda su pri tome očevidno odlučivali oni »rudimentarni ostaci promiskuiteta« — dakle evolucionistički apriorizam, i to sasvim nelogičan. Po ovim principima i napogled moderne Europe, koja u stanovitim krugovima obiluje ovakovim »rudimentarnim ostacima«, valjalo bi zaključiti, da je u Europi prije nekoliko stoljeća vladao »skupni brak« ili još opsežniji promiskuitet!

Uistinu: da se utvrdi, da li je neka pojava rudimentarni ostatak prijašnjega stanja ili je početak novoga, u prvom je redu potrebna **relativna kronologija,** koju treba utvrditi **izvanjskim, objektivnim kriterijama,** i to prije nego se ustanovljuje pravac razvoja. Inače je »circulus vitiosus« neizbježiv, a mogu da nastanu i kontradikcije, kako to pokazuju evolucionističke procedure u obilnoj mjeri. Kod njih je uvijek zadnja instancija tiranski apriorizam, koji na Prokrustovoj postelji mrcvari činjenice, — materijalistički naime i evolucionistički apriorizam, da je kulturni razvitak tekao svagdje jednolično, u svim elementima kulture paralelno i uvijek u uzlaznom pravcu.

2. Upravo to je zasluga moderne etnologije, što je također i za područje t. zv. primitivnih ili nepismenih naroda ustanovila izvanjske, objektivne kriterije za njihovo kulturnohistorijsko istraživanje uopće i za relativnu kronologiju napose, i to prema metodičkim principima pisane historije i lingvistike, svojih prirodnih saveznika. Istraživanje je po ovoj metodi doduše kompliciran i tegoban put, ali i jedini ispravan. I tim je putem već dosada sigurno ustanovljeno, da su upravo mlade ili dapače najmlađe one kulture, kojima pripadaju narodi sa prije spomenutim prljavštinama. A da su opet ove prljavštine u općem razvoju čovječanstva uistinu degeneracione pojave individualnog braka: to očito dokazuje činjenica, da takovih pojava nema kod onih naroda, koji su po svim objektivnim kriterijima i kulturnohistorijske etnologije i lingvistike, a u suglasju sa prehistorijskim i antropološkim podacima, utvrđeni kao najstariji za pozitivnu znanost, dakle kao **nosioci etnološko-prehistorijske prakulture.**

Ako dakle hoćemo da objektivnim putem ustanovimo, kakova je bila **prva jedinica** društvene organizacije, da li naime **horda ili individualna porodica,** onda su mjerodavni jedino ovi nosioci etnološko-prehistorijske prakulture. A to su **danas poglavito narodi, koji se dadu podijeliti u tri genetički uže srodna kulturna okruga:** pigmoidni ili srednji, neandertaloidni ili južni i mongoloidni ili sjeverni.

Pigmoidni ili srednji okrug proteže se veoma isprekidano u žarkom pojasu po ekvatorijalnim prašumama. Njegovi nosioci međusobno se podudaraju u mnogim sitnim detaljima svoje kulture i povrh toga tvore vlastitu i oštro karakteriziranu rasu sa infantilnim biljegama i visokim čelom, kakovo odaje i kalota uz Kineskog pračovjeka najstarije prehistorijske lubanje, nađene u Piltdownu u Engleskoj. To su tako zvani Pigmejci i Pigmoidi u centralnoj Africi, nadalje na otočnim i poluotočnim rubovima južne Azije, napokon djelomice u Melaneziji i istočnoj Braziliji.

Neandertaloidni ili južni okrug obuhvaća skrajne rubove kopnene površine južne hemisfere. Njegovi poglaviti nosioci također očituju brojne akcidentalne sukladnosti u kulturi i osim toga tvore vlastitu rasu. Ta rasa djelomice očituje senilne biljege i nisko čelo, a djelomice

se približuje pigmoidnoj rasi. To su u Oceaniji Tasmanci na istoimenom otoku (izumrli godine 1877.) i jugoistočni Australci, zatim u Južnoj Americi plemena Ognjene Zemlje, konačno u glavnome također Damara i Bušmani u jugozapadnoj Africi. I rasno i kulturno najuže su međusobno srodni jugoistočni Australci i plemena Ognjene Zemlje, premda ih rastavlja Tihi Ocean, odnosno ogromna duljina puta uzduž cijele Amerike i istočne Azije. A njihova je rasa u glavnome ona iza Kineskog pračovjeka najstarija, dobro poznata i sigurno utvrđena prehistorijska rasa, tako zvani Neandertalac ili Krapinski čovjek ili Homo primigenius.

Mongoloidni ili sjeverni okrug dade se danas samo još rekonstruirati, i to iz kulture centralnih Eskima i Samojeda Jurak. Ovi su narodi međusobno veoma srodni u mnogim detaljima svoje kulture, a možda čak i u jeziku, i nastavaju skrajnje rubove kopnene površine sjeverne hemisfere, i to na dva mjesta, koja leže najdalje od prolaznih vrata između Eurazije i Amerike preko Beringovog tjesnaca. Ali ipak su danas već dosta izmiješani sa mlađim susjednim narodima, a Samojedi Jurak su postali također stočari soba. Prema tome su prvobitni nosioci sjevernog okruga bili neki Proto-Eskimi i Pre-Samojedi. Ovoj rekonstrukciji probio sam put svojom studijom »Kopf-, Schädel- und Langknochenopfer bei Rentiervölkern«, što je objelodanjena u spomenici prigodom 60. godišnjice života P. W. Schmidta, izdanoj g. 1928. uz suradnju etnologa cijeloga svijeta.[5] Na centralne Eskime dadu se nadovezati u kulturnom pogledu neka plemena centralne Kalifornije, koja su po priznanju svih specijalista u etnologiji američkih urođenika sigurno najstariji etnički sloj Sjeverne Amerike.

Ako sada pogledamo današnji **geografski položaj** pojedinih ogranaka ili okruga etnološke prakulture, onda jasno razabiremo, da su njihovi nosioci između svih današnjih naroda zemlje uistinu morali prvi krenuti na put oko svijeta, prvi doći u pojedine kontinente i zato prvi biti po starosti, koju pozitivna znanost u opće može da dohvati. Oni su naime **najdalje raspršeni** po cijeloj zemaljskoj kugli, premda su najmanji brojem glava i međusobno najuže genetički srodni i u antropološkom i u etnološkom pogledu, i premda imadu najbijednija prijevozna sredstva, i to samo splav ili čamac od kore drveta. Osim toga su nosioci pigmoidnog ili srednjeg okruga raskidani i raskomadani u brojna **izolirana i međusobno veoma udaljena područja**, koja poput otočića strše usred kompaktnih masa drugih naroda. Nosioci pak neandertaloidnog ili južnog i mongoloidnog ili sjevernog okruga stjerani su upravo na **skrajnje** rubove kopnene površine i najdalje od svih za njih mogućih ulaza u pojedine kontinente. A taj zaključak etnologije može danas već da potvrdi i **prehistorija.** Već sam upozorio na rasne srodnosti ovih naroda sa najstarijim prehistorijskim narodima. Ali i njihova kultura dade se nakon najnovijih prehistorijskih otkrića međusobno s uspjehom isporediti. I paleolitik ili starije kameno doba ra-

[5] Za ocjenu i usvajanje rezultata ove studije i drugih radova na području etnologije sjev. Azije vidi: P. W. Schmidt, Der Ursprung der Gottesidee, Bd III »Die Religionen der Urvölker Asiens und Australiens« (Münster i. W. 1931), str. 334.—339. (»... bahnbrechende Studie«), 349., ... 537.—540., 541. s.; O. Menghin, Weltgeschichte der Steinzeit (Wien 1931), str. 489., 495., 500 (»In diesem Punkte haben erst die Arbeiten von G. Bahn gebrochen«), 503., 514.; Knud Rasmussen, Woher stammen die Eskimo? (Vortrag in der »Dänischen Geogr. Gesellschaft« in Kopenhagen), u »Kosmos«, 27. Jahrg. (Stuttgart 1930), str. 244.; P. W. Koppers u »Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik«, Jahrg. I (Wien 1930), str. 359. s., 363., 381. ss., 389. ss., zatim u »Anthropos«, Bd XXV (1930), str. 995., i Bd XXIV (1929), str. 1074. s., 1079., 1085., 1086. s.; K. Hörmann ib., Bd XXV (1930), str. 978.; i dr.

spada se naime također na više ogranaka, i to na četiri, koja se po mjestima svojih glavnih nalazišta zovu: Spichern, Premoustérien sa Moustérienom, Alpinien i Chelléen. A prva tri ogranka paleolitika izvanredno se podudaraju, koliko je isporedba uopće moguća poradi manjkavog prehistorijskog materijala, sa kulturnim okruzima etnološke prakulture, i to: Spichern sa pigmoidnim, Premoustérien i Moustérien sa neandertaloidnim i Alpinien sa mongoloidnim okrugom. Za Chelléen dosada još nema određene paralele s etnološke strane.

Etnološko - prehistorijska prakultura utvrđena je dakle kao takova različitim i sasvim objektivnim kriterijima etnologije, prehistorije i antropologije, bez ikakovog subjektivnog ocjenjivanja njezinog sadržaja. Sada se može dodati, da su to uistinu narodi na najnižem stupnju materijalne kulture. Niti obrađuju zemlju niti kultiviraju biljke niti goje stoke, nego samo sabiru slobodne plodove prirode. Kao nomadski lovci lutaju od dana u dan po šumama i pustim mjestima loveći divlje životinje i skupljajući divlje biljke. Kriju se po prirodnim zaklonima, po spiljama naime i pod drvećem, ili u kolibama, u tako zvanim vjetrobranima, košnicama i čunjastim šatorima, koji su neka imitacija prirodnih zaklona. Opskrbljeni su samo najnužnijim oruđem i oružjem, premda ovo odaje i te kakovu oštrinu uma; tako naročito luk sa strijelom, koji je raširen kod svih pranaroda (osim Tasmanaca i jugoistočnih Australaca, ali zato imade njegovih tragova u paleolitskom Alpinienu!), zatim još uvijek zagonetni bumerang jugoistočnih Australaca i harpuna u pigmoidnom i mongoloidnom okrugu. Značajno je također, da Pigmejci još niti danas ne obrađuju kamen, nego ga upotrebljavaju u neizrađenom stanju, i to rijetko i prolazno. Naprotiv sve glavno oruđe i oružje prave od drva, upravo kao i paleolitski Spichern.

Poradi navedenih kriterija drže danas općenito svi etnolozi navedene narode najstarijima, do kojih pozitivna znanost može da dopre. Tako i spomenuti ruski etnolog Bogoraz navodi u citiranoj knjizi (str. 73.) kao nosioce »prvoga stadija, koji se podudara sa paleolitikom«, pojedinačno gotovo sve gore nabrojene narode. Kultura dakle ovih naroda mora da je najstarija od svih t. zv. primitivnih kultura. Što dakle nalazimo kod njih u socijalnom pogledu?

Kod sviju bez izuzetka jest individualna porodica, i to većinom stroga monogamija, a inače umjerena poliginija, **Kod sviju također bez izuzetka vlada patrijarhat.** I takova patrijarhatska, individualna i većinom monogamijska mala porodica uopće je temeljna, a čestoput i jedina njihova socijalna organizacija, kao što je i kult ličnog Najvišeg Bića kod njih sasvim izrazit i njihov temeljni, a čestoput i jedini oblik religije. Ovamo spada i to, da u njihovim tradicijama o podrijetlu roda ljudskoga uvijek figurira na početku **jedan par,** jedan muž i jedna žena kao praroditelji, koje direktno ili indirektno stvara Najviše Biće. Takove se tradicije nalaze kod više grupa Pigmejaca, tako kod Andamanaca na istoimenom otočju južne Azije, kod Semang na Malaki i kod Batva-Negrila u centralnoj Africi; zatim kod jugoistočnih Australaca, centralnih Kalifornijaca i Samojeda Jurak. Dakle su dostatno zastupana sva tri okruga etnološke prakulture, što ovim tradicijama daje još veću drevnost. Od mnogih drugih zanimljivih detalja ističem ovdje još samo dvije općenite okolnosti, koje su veoma značajne za familijarni duh pranaroda.

Prvo, kod sviju nosioca etnološke prakulture upravo je napadna **velika ljubav i nježnost roditelja prema djeci.** Tako na pr. Howitt, koji je proveo kod jugoistočnih Australaca punih 40 godina, veli za pleme Kurnai: najkraći put do srca roditelja jest kao i kod nas to, da

čovjek svrati svoju pažnju na njihovu djecu i njoj se divi. Howitt također navodi primjere ljubavi i nježnosti prema djeci nesamo sa strane matere nego i sa strane oca. A sličnih izričitih izvještaja imade također za plemena Ognjene zemlje i za Bušmane u jugozapadnoj Africi, zatim za Pigmejce Andamance, Semang, Aeta na Filipinima i dr. U takovoj su dakle okolini, kako je W. Wundt ispravno zaključio, uistinu **mogle nastati riječi »otac« i »mati« iz dječjega tepanja,** koje faktično tvori korijen za ta imena u daleko pretežnoj većini svih jezika uopće.

Drugo, kad većine poglavitih nosioca etnološke prakulture postoje t. zv. **inicijacije u doba puberteta,** i to ili za mladiće i djevojke ili samo za mladiće. Dosada su već otkrivene, makar se većinom obavljaju sa najvećom tajnom, kod ovih pranaroda: gotovo bez izuzetka kod svih nosioca neandertaloidnog ili južnog okruga, naročito kod jugoistočnih Australaca i na Ognjenoj zemlji; zatim kod Pigmejaca Negrila u centralnoj Africi i kod Andamanaca; napokon kod centralnih Kalifornijaca, dok se tragovi takovih inicijacija nalaze kod centralnih Eskima i dapače kod nekih Samojeda. Inicijacije dakle također sigurno pripadaju pradavnoj baštini etnološko-prehistorijske prakulture. A Pigmejci Andamanci, zatim Kurnai u jugoistočnoj Australiji i sva plemena Ognjene zemlje izričito kažu, da inicijacije imadu ovu svrhu: treba iskušati ustrajnost i samozataju mladih ljudi, te se time pruži dokaz, da će oni moći uzdržavati samostalnu porodicu; treba ih poučiti, da postanu čestiti ljudi i valjani ženidbeni drugovi. Drugim riječima: inicijacije treba da **osiguraju zdravu i jaku individualnu, i to monogamijsku porodicu.** U poukama kod inicijacija upućuju Kurnai svoje mladiće uz ostalo i na to, da slušaju svoje roditelje i ne upuštaju se u odnošaje sa djevojkama i udatim ženama. Jamana na Ognjenoj zemlji opet naročito ističu u tim poukama vjernost muža i žene, poštivanje starijih, obzir prema slabima itd.

Inicijacije većinom ne obavlja pojedina porodica za svoju mladež napose, nego se u tu svrhu udruži više porodica zajedno, a kod nekih, naročito u jugoistočnoj Australiji, skupi se kod takove zgode i cijelo pleme ili veći dio plemena. Tako se dakle upravo u inicijacijama vidi **prva klica buduće države.** Ali je opet značajno to, da već ova prva klica države ima da **služi individualnoj porodici i promiče njezinu čvrstoću.**[6]

Uopće sve, što znademo o pranarodima i o njihovim socijalnim institucijama, bjelodano dokazuje, da je i sa čisto kulturnohistorijskog gledišta **porodica starija od države,** i da je prema tome pravo porodice starije i jače od prava države, makar to ne konvenira modernom etatizmu ni sa desne ni sa lijeve strane.

Pod pritiskom svih navedenih činjenica napuštena je Morgan-Engelsova teorija već odavna od svih kompetentnih stručnjaka, a kako sam već istaknuo, **danas nema nijednog ozbiljnog etnologa ili sociologa, koji bi je još prihvaćao.** To će pokazati nekoliko značajnih izjava.

Uistinu je već g. 1891. E. Westermarck u djelu »The History of Human Marriage« obilnim etnografskim materijalom i lojalnom etnološkom metodom porušio sve temelje Morganove teorije. Engels u četvrtom izdanju svoje knjige poznaje to djelo, jer ga citira (l. c., str. 9.), ali se ipak nijednim slovom ne osvrće na jake Westermarckove protudokaze sa područja etnologije t. j. na one od Westermarcka navedene narode, koji imadu najsiromašniju materijalnu kulturu i pri tome ipak nesamo isključivo in-

---

[6] Pobliže o svemu tomu i o izvorima za navedene podatke vidi: A. Gahs, Kakav je brak bio u početku?, u »Bogoslovskoj Smotri«, g. XIV. (1926.), str. 117., sa g. XIII. (1925.), str. 92.—132. i 187.—233.; P. W. Schmidt und P. W. Koppers, Völker und Kulturen, Bd I (Regensburg 1925), str. 158. ss.

dividualnu porodicu nego većinom i potpunu monogamiju. Takova je »metoda« ili bolje politika koja uopće postala karakteristična za marksiste.

G. 1907. napisao je W. H. R. Rivers, prvak nove etnologije u Engleskoj, za koga veli ruski etnolog Šternberg u spomenutom članku u »Etnografiji« (Kn. I.-II., str. 26.), da je »jedan od najzaslužnijih i najautoritativnijih etnologa«, u Spomenici prigodom 70. rođendana E. B. Tylora (Anthropological Essays presented to E. B. Tylor), prvaka stare etnologije, koji se međutim nije dao nikada zavesti od Morganove teorije, ove riječi: »Smijemo uistinu reći, da je pravac, koji vlada u etnologiji, sada protivan svakoj shemi, koja bi htjela tražiti podrijetlo ljudskoga društva u stanju promiskuiteta, bilo potpunoga bilo umjerenijega, što ga obično označujemo izrazom ,skupni brak'«. Isti je Rivers g. 1914. još oštrije istupio protiv Morganove teorije.

G. 1910. izdao je P. W. Schmidt S. V. D., koga je već prije nekoliko godina Lowie, urednik časopisa »American Anthropologist«, nazvao »jednim od najoštroumnijih i najučenijih pisaca, što ih danas imade na području entnologije« (slično su se izjavili i drugi etnolozi i lingvisti prigodom njegove 60. godišnjice), epohalno djelo »Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen«. Pred njegovim se je dokazima poklonio konačno i W. Wundt, o čemu svjedoče ove rečenice iz njegove »Völkerpsyhologie« (Bd. VII, Leipzig 1917): »Jedva imade otkriće na području povijesti ljudskoga razvoja, koje bi tako iznenada (überraschend) i ujedno tako uvjerljivo razorilo dosada daleko raširena mnijenja, kao konstatiranje monogamije primitivnog čovjeka«. Zatim priznaje zasluge P. W. Schmidta u tom pogledu, a onda još veli: »Važno je samo to, da nije kultura proizvela monogamiju, nego da je ova bila jedan od prvobitnih uvjeta kulture«.

G. 1920. Morganov je zemljak, Amerićanin i danas najvrsniji mlađi etnološki sociolog, R. H. Lowie, nakon svestrane analize cijeloga materijala u djelu »Primitive Society«, izričito zabacio sve Morganove teze: o prioritetu naime »skupnog braka« pred individualnim i monogamijskim, o prioritetu »horde« pred individualnom porodicom i o prioritetu matrijarhata pred patrijarhatom. O prvom pitanju n. pr. kaže: »Ukratko, bilateralna porodica, sastavljena od muža i žene i njihove djece, jest apsolutno univerzalna jedinica ljudskoga društva«. Njegov je dakle konačni rezultat: »restitutio in integrum« starih nazora prije g. 1859.[7]

G. 1922. izašao je prvi svezak drugog izdanja njemačkog velikog priručnika »Illustrierte Völkerkunde«, što su ga izradila osmorica njemačkih etnologa. Inače je uredništvo toga priručnika bilo veoma velikodušno u primanju različitih nazora u etnologiji. A ipak u prvom odsjeku pod naslovom »Einführung in die vergleichende Völkerkunde« piše R. Lasch (Bd I, Stuttgart 1922, str. 6. s): »Ovaj stariji nazor danas je uopćeno (so ziemlich allgemein) napušten .... Pradavnog (urzeitliches) stadija promiskuiteta sigurno nije bilo... I od Morgana postavljena hipoteza pradavnog ,skupnog braka' imade svoje podrijetlo samo u krivo shvaćenom tumačenju t. zv. klasifikatornog sistema srodstva ...«

Konačno je g. 1925. barem pojedinačno led probijen i kod austrijskih marksista, i to povodom potpunog izdanja prvog sveska etnološkog sintetičkog djela »Völker und Kulturen«, što su ga izradili P. W. Schmidt i njegov učenik P. W. Koppers. To je naime djelo recenzirao O. Mänchen-Helfen u časopisu »Der Kampf, socialdemokratische Monatschrift« (Jahrg. 18, Heft 7, Wien 1925, str. 262. ss.). Na-

---

[7] Za sve dovle navedene izjave v. »Anthropos«, Bd XIV-XV (1919—20), str. 1123.—1126.

kon što je otvoreno istaknuo skrajnju zaostalost marksističke literature na području etnologije i opširno prikazao novu kulturnohistorijsku metodu i njezine dosadašnje rezultate, i to prema spomenutom djelu »Völker u. Kulturen«, konačno Mänchen-Helfen zaključuje: »... Die evolutionistischen Schemata sind unhaltbar geworden. Der Gang der Entwicklung ist jetzt objektiv feststellbar...« A iz ovih je riječi razumljivo također držanje ruskih etnologa Bogoraza i Šternberga u SSSR, kako sam prije već naveo.

I sada još samo ovo. Nakon svega, što se je u našem stoljeću dogodilo u etnološkom svijetu, piše u Zagrebu M. Kus-Nikolajev nesamo g. 1924. one na početku predavanja citirane riječi, da je »osnovna ideja Engelsovih izvoda još i danas ispravna«, nego dapače i g. 1930. u svojoj knjizi »Moral dvaju klasa« (Zagreb 1930., str. 16. s.) ove riječi: »Monogamski brak je nastao uslijed velike koncentracije kapitala u rukama muškaraca (n. pr. kod prakulturnih proletera, koji žive od dana u dan, ili kod prije spomenutih matrijarhatskih naroda, gdje sav imetak imade u rukama — žena! A. G.)... Za određenje današnjeg monogamskog braka dovoljno je istaknuti, da on nije, kako rado podvlače službeni moralisti (n. pr. Wundt i Lowie!! A. G.), prastanica društva, već da je rezultat dugog razvoja ekonomsko-socijalnih odnosa i da je produkt određenog razvojnog lanca privrede, svojine i vlasti...« A pred tim se opet ukratko navodi i usvaja teorija Engelsa (str. 10.): »Forme braka mogu se u glavnom podijeliti na tri skupine, koje Engels opredjeljuje prema trim stadijima ljudskog razvoja. Za divljaštvo — skupni brak; za barbarstvo — brak sparivanja; za civilizaciju — monogamija sa brakolomstvom i prostitucijom«. Sada je moguće dvoje: Kus-Nikolajev ili ne poznaje etnologije ili je poznaje. Ako je ne poznaje, kojim pravom hoće da nastupa kao etnolog i sociolog, i to sa najvišim naučnim pretenzijama? Ako je pak poznaje, a ipak ovako piše još g. 1930., onda ne tvrdi istinu. Tu trećega nema! Međutim on je uistinu već dosta dugo uglavljen kao nepoznavalac etnologije i još nešto gore.[8] Ali upravo u moderne rezultate socijalne i religijske etnologije uputio sam ga već prije nekoliko godina i **pismeno** (u »Hrvatu« od 16., 17., 25. V., 8., 23. VI., 6. VII. 1927.) i **usmeno** (u Etnografskom muzeju koncem prosinca godine 1928.) Kad dakle on ipak može ovako da piše još g. 1930., onda to dakako ne ide na račun njegovog tobožnjeg marksizma, nego je to u duhu onih pouka, što ih je dao buržuj Voltaire: prijatelj moji... nešto će ipak ostati — naročito kod neupućenih... Tako može čovjek samo žaliti one neupućene u etnologiji, kojima Kus-Nikolajev predaje u »Radničkoj komori«, jer prema svemu, što sam ovdje iznio, i što sam u »Radničkoj komori« (1. XII. 1928.) na svoje uši slušao, on ih sigurno ne može »prosvjetljivati«, nego ih može samo zavesti u bludnju...

Inače taj čitavi g. Kus jest pravi »Pechvogel«. Tako je u »Riječi« od 20. V. 1927. napisao, da »glavni dio etnologa«, koji usvajaju apsolutni prioritet ili barem prastaru drevnost ideje Najvišeg Bića u rodu ljudskom, pripada svećeničkom staležu i zato »teološko posmatranje ostavlja svoj neizbrisivi trag na etnološkim njihovim radovima«; on ih dakle u ime »objektivne znanosti« može i mimoići, a uistinu samo dokazuje, da o njima i o njihovim djelima nema ni pojma, jer »glavni dio« takovih etnologa naprosto ne pripada svećeničkom staležu. Isto tako mu se »dogo-

---

[8] Vidi »Književnik«, g. III., br. 9. (Zagreb, rujan 1930.), str. 419. ss. Isprika M. Kusa-Nikolajeva u »Riječi« na konstatacije »Književnika« jest uistinu jadna i naprosto nemoguća, jer se prepisivanje tuđih djela, a da se dotična mjesta uopće ne navode, ne može ispričati nikakovim »prijateljstvom« ili sličnim spekulacijama. Neka se on interesira za slučaj J. Lipsa u Njemačkoj, pa će se brzo uvjeriti, kako se slične stvari objektivno prosuđuju, makar se radi baš i o »prijateljima«!

dilo«, da su na gore spomenutom mjestu njegove knjige »Moral dvaju klasa« g. 1930. dospjeli na pr. Wundt i Lowie među »službene moraliste«. A tako se na istome mjestu ove iste knjige kod prakulturnih proletera i kod matrijarhatskih naroda uslijed njihove dalekosežne monogamije najednom našla »velika koncentracija kapitala u rukama muškaraca». Sličan opet »Kudelmudel« očituje tabela »Ekonomska i socijal. struktura kao uslov umetničkog izraza« na str. 28. njegove radnje »Beninska plastika i problem migracije« (Zagreb 1931.). Tu su na pr. »Oceanija, Indijanci Amerike, Crnci Afrike, Neolitsko, brončano i početak željeznog doba u Evropi« dospjeli svi skupa u jedan jedinstveni koš, premda nijedna od ovih grupa različitih naroda ne tvori niti sama zasebe nikakove kulturne cjeline niti sa ekonomskoga niti sa socijalnoga gledišta. Na taj su način onda svi skupa na pr. ostali »bez klasa i državne organizacije«, (na to bi se mogao samo sažalno nasmiješiti na pr. afrikanist B. Struck, jer su i »Crnci Afrike« već davno proveli i djelomice do danas očuvali cijeli niz državnih organizacija, i to također sa »klasama«!), ali su u zamjenu dobili zajednički »ideoplastički ili imaginativni stil«. Međutim je vrhunac «umetničkog« stvaranja u istoj radnji na str. 18.: to je otkriće »indijskog boga Durge«. Specijalisti u buddhističkoj ikonografiji, kao pokojni Le Coq ili još živi Grünwedel, našli bi se dakako u čudu nad ovim otkrićem, jer Durga, Kali, Šakti i dr. jesu samo različita imena jedne te iste i svim također početnim etnolozima poznate, hinduističke i neobuddhističke ili tantrističke, krvoločne i razbludne **božice, žene** Šivine. Međutim smo mi u Zagrebu na to otkriće već dostatno pripravljeni: taj naime »indijski bog Durga« može s ponosom da stane uz bok Dvornikovićevom »Gilga-čovjeku«! Uistinu bi pak bilo već vrijeme, da ovi i slični »elementi slobodne misli« i korifeji neke reporterske talmi-znanosti i njihovi uzori ili pokrovitelji budu jednom razotkriveni u punom svijetlu. Jer ako si u smislu nedavne izjave Krickeberga (v. »Anthropos«, Bd XXVI, 1931.. str. 950.) veliki njemački narod ne može dozvoliti kao neki luksus eksport jednog Maxa Schmidta i njegovog trabanta Findeisena, onda si još manje može maleni hrvatski narod dozvoliti onakav luksus infantilnih »otkrića« i sličnih rabota spomenutih »elemenata slobodne misli«.

27. VIII. 87